

EDUCACIÓ EN VALORS A TRAVÉS DEL CINEMA

Joan Mallart i Navarra i Consuelo Solaz Almena

No obreu per riquesa o poder personal
sinó per buscar coneixement i saviesa.
Mai no obreu amb odi, ira o por,
sinó només obreu quan s'estigui en calma
i pau amb la Força.
Mai no obreu per agressió, sinó només en defensa.

Jurament del Jedi

RESUM

En aquest article, els autors intenten mostrar les possibilitats educatives del cinema. Per això proposen un marc per a la realització d'activitats sistemàtiques de cinefòrum dirigides a l'educació en valors. Presenten una classificació de pel·lícules que utilitzen en una base de dades pròpia d'un miler de pel·lícules seleccionades que no s'inclouen a l'article per raons d'espai. La classificació té en compte els valors que poden fomentar en l'alumnat, sobretot d'educació secundària. Es basen en una varietat de gèneres cinematogràfics que es descriuen. També parteixen d'una teoria sobre el seu concepte de *valors* des d'un punt de vista axiològic i pedagògic. L'article està basat en experiències didàctiques pròpies dels autors i posa de manifest l'interès educatiu dels grans mites actuals i de sempre, transmesos oralment, a través de la lectura o del cinema.

PARAULES CLAU: cinema, cinefòrum, educació moral, educació en valors, axiologia.

ABSTRACT

In this paper the authors try to demonstrate the educational possibilities of the cinema. Due to this objective, they propose a framework to do systematically activities of forum and discussion with a view to educate about values. They present a classification of films selected from an own data base of thousands of films, which are not included in the article because of its limited length. The classification considers the values that can be promoted to students, particularly to those in secondary education. They are based

on a spread of movie genres, that are well described in the article. They also consider a theory of the concept of *values* from an axiological and pedagogical point of view. The article is based on authors' own educational experiences and it explains the educational interest that have traditional and present myths, which have been transmitted orally, through reading or the cinema.

KEY WORDS: cinema, cinema forum, moral education, education on values, axiology.

L'estricta codi ètic dels cavallers del Jedi de la *La guerra de les galàxies* comporta un tipus de valoració de l'existència de la Força i de la submissió a aquesta. Es tracta, d'alguna manera, d'una escala de valors. Ens proposem mostrar el valor pedagògic del cinema en relació amb l'educació en valors, per mitjà de la introducció de nous mites, al costat dels mites ja clàssics, accessibles a través de la narració oral i la lectura, però també, i sobretot, del cinema.

En comptes de substituir el procés de pensar pel de veure, amb l'audiovisual cal arribar a aconseguir una presa de posició personal i crítica davant de cada projecció cinematogràfica que ens faci molt millors en tots els sentits: persones més instruïdes, més preparades, més compromeses socialment, més elevades moralment i fins i tot més felices gràcies al contacte amb exemples constructius d'una manera alegre i divertida.

Amb una sòlida formació cinematogràfica, també s'aconseguirà ser més exigents amb els productes que es consumiran en el futur. No s'hi val amb tot, amb qualsevol producció. La censura no es podia justificar per motius polítics o d'adoctrinament, però l'adequació als interessos, a les capacitats de l'alumnat a qui va dirigida la pel·lícula exigeix una acurada selecció també atenent els valors educatius. El nombre de films que es poden presentar durant l'etapa escolar és limitat. Per això han de ser molt selectes per tal de contribuir a la formació, deixant un bon gust, exemples valuosos i edificants al costat d'un agradable record inesborrable.

1. ELS VALORS EN L'EDUCACIÓ

1.1. CONCEPTE DE VALOR

Es diu que el món actual està mancat de valors, però no queda gaire clar què significa aquesta apreciació, perquè de valors n'hi ha, avui com ahir, encara que siguin diferents dels que predominaven en una altra època. Els valors són

qualitats que aconseguen que alguna persona o cosa sigui apreciada. Es tracta d'entitats objectives apreciades o valorades per un subjecte o potser també referides a ell mateix. Quan un subjecte posseeix un valor, ell mateix es converteix en estimable per a la resta de persones i grups.

Com a part de la filosofia, l'axiologia es dedica a l'estudi dels valors, de tot allò que *no és*, però que *val*. Per Max Scheler, els valors són qualitats de les coses, no són ni una projecció del subjecte, ni tampoc es confonen amb allò que és valuós (el bé). Tradicionalment, s'havia distingit que les qualitats podien ser reals (àmbit de l'ésser) o bé irreal (àmbit del valor). Els valors, doncs, serien qualitats irreal que no es perceben pels sentits o per la racionalitat, sinó només a través d'una operació no intel·lectual: l'estimació.

Valor és tot allò que agrada o que s'ha desitjat, és una qualitat dels éssers (Max Scheler). Adela Cortina, seguint Ortega y Gasset, proposa: «Els valors són qualitats reals de les persones, les accions, les coses, les institucions i els sistemes, qualitats que valen, ens atrauen i ens complauen» (Cortina, Escámez i Pérez-Delgado, 1996, p. 9).

Un valor no és una simple preferència, sinó una preferència justificada, ja sigui moralment, fruit d'un raonament, o com a conseqüència d'un judici estètic. Valor és tot allò que afavoreix la plena realització de la persona. La persona autorealitzada té les característiques o els valors següents, segons l'opinió del psicòleg humanista Abraham Maslow (1970):

S'accepta ella mateixa, té una perspectiva clara del seu entorn, està oberta a noves experiències, és autònoma i independent, té una gran riquesa emocional, és espontània i expressiva, les seves reaccions personals són bones i posseeix un gran sentit de l'humor. També té altres qualitats o valors com: la constància, el discerniment, la capacitat d'actuar, així com un ferm compromís de canviar la letàrgica realitat que l'envolta.

1.2. PROPIETATS DELS VALORS

Entre les nombroses propietats dels valors, podríem destacar les que segueixen:

a) Requereixen una *realitat* —ser o acte—, un suport ontològic en el qual puguin encarnar-se. Per això, més que lliçons teòriques, el cinema presenta els valors en acció.

b) Tenen un *contingut*, matèria o qualitat peculiar que els distingeix els uns dels altres. Aquest contingut és independent de la qualitat, del temps i de l'espai.

c) Presenten una *polaritat* positiva o negativa, tots els valors en tenen un d'oposat, un contravalor (bonic/lleig, just/injust, sagrat/profà, bo/dolent...). En el cinema es fa palesa aquesta polaritat, a vegades de manera excessivament simplificada, però molt didàctica.

d) Admeten diferents graus d'*intensitat*.

e) Són jerarquitzables. Hi ha valors més alts i valors més baixos, encara que no tot el món accepti l'ordre de la mateixa escala de valors.

f) Estan al marge de la *racionalitat*, és a dir, no es perceben pels sentits ni per la raó, sinó per una experiència emotiva personal (l'estimació).

Segons Adela Cortina, els valors morals a) depenen de la persona, perquè és a les seves mans desenvolupar-los; b) estan relacionats amb la llibertat humana, ja que podem elegir seguir-los o no, i c) estan orientats a fer la vida més humana, millorant al mateix temps la societat.

1.3. TIPUS DE VALORS

Jaume Trilla (1992) presenta una divisió en diversos tipus de valors atenent el grau d'acceptació per part de la comunitat. Els primers són indiscutibles, ja que el consens és quasi absolut. Els segons, malgrat que procedeixen d'un ampli consens, presenten situacions de vulneració flagrant que ens haurien de moure a actuar decididament. I els darrers haurien de provocar una actitud respectuosa per les diferents posicions possibles que es poden observar.

a) Valors *compartits*, universals, mínims, en què tothom està d'acord: llibertat, justícia, honestedat, tolerància.

b) Valors *no compartits*, contravalors o antivalors: racisme, xenofòbia, injustícia, intolerància... Com en els anteriors, exigeixen una bel·ligerància activa, però en aquest cas en contra.

c) Valors *socialment controvertits*, no contradictoris amb els compartits: valors lligats a creences religioses, a opcions polítiques, a corrents ideològics o estètics... Reclamen certa neutralitat per part de l'educador.

Fruit d'una síntesi teòrica de valors segons diferents autors, presentem el quadre següent.

QUADRE 1
Valors conceptualitzats segons diferents autors

<i>Münsterberg</i>	<i>Rickert</i>	<i>Scheler</i>	<i>Ortega</i>	<i>Le Senne</i>	<i>Lavelle</i>
lògics	veritat	veritat	intel·lectuals	veritat	intel·lectuals
estètics	bellesa	estètics	estètics	art	estètics
ètics	moralitat	allò just	morals	moral	morals
metafísics	santedat	allò sant	religiosos	—	espirituals
—	amor/felicitat	grat	—	amor	afectius
vitals	—	vitals	vitals	—	—
—	—	—	útils	—	econòmics

Un extens conjunt de valors organitzats segons els apartats presents en la majoria dels autors anteriors es podria representar en el quadre següent.

QUADRE 2
Tipus de valors classificats

<i>Valors personals</i>	<ul style="list-style-type: none"> — autoconeixement i autoestima — autonomia personal, llibertat, autenticitat, sinceritat, espontaneïtat — capacitat de crítica (constructiva), criteri propi, aspiracions elevades — autocontrol o autoregulació, iniciativa, audàcia — confiança en un mateix, autorealització — voluntat, esforç, constància, serenitat, equilibri, pau interior, dignitat — flexibilitat, adaptació, paciència, alegria, modèstia, humilitat
<i>Valors socials</i>	<ul style="list-style-type: none"> — respecte, tolerància, alteritat, comprensió, altruisme, interculturalitat — responsabilitat, solidaritat, generositat, gratitud, actitud de compartir — igualtat, equitat, igualtat d'oportunitats, justícia — respecte a la naturalesa, ecologia — respecte als drets humans, a les minories, als més dèbils i a les persones grans, a la diversitat — respecte als pobles i a les identitats personals o col·lectives, pau, no-violència

	<ul style="list-style-type: none">— amistat, lleialtat, fidelitat, consideració, compassió, benevolència, delicadesa, amor— actitud de diàleg, d'escollar, amabilitat, cordialitat, cortesia, actitud empàtica— col·laboració o cooperació, esperit de servei, preocupació pels altres, compromís, gratitud— treball ben fet, eficàcia, laboriositat
<i>Valors polítics</i>	Civisme, democràcia, justícia, llibertat, responsabilitat, iniciativa i participació en la construcció social, transformació optimitzadora de les estructures, compromís en la millora de la vida col·lectiva del propi país i comprensió internacional
<i>Valors econòmics (tècnics)</i>	Utilitat, eficàcia, ús positiu dels diners, consum equilibrat, ajuda desinteressada al desenvolupament, sostenibilitat, sobrietat, senzillesa, austeritat, modèstia, hàbit de compartir, generositat
<i>Valors vitals</i>	<ul style="list-style-type: none">— respecte i defensa del dret a la vida, salut, higiene, fortalesa, valor, noblesa— equilibri personal (físic, mental i emocional), pau interior, harmonia cos-ment— alegria, il·lusió, optimisme, sentit de l'humor, serenitat, calma, paciència,
<i>Valors sensibles</i>	Superació de l'adversitat
<i>Valors intel·lectuals (lògics o teòrics)</i>	<ul style="list-style-type: none">— coneixement, curiositat o afany de saber, ciència, veritat, sinceritat, inventiva, reflexió— hàbits i tècniques de treball intel·lectual, d'estudi— sentit crític (distinció entre fets i opinions; entre vertader i versemblant; entre vertader, possible, probable, improbable, dubtós i fals)— tolerància envers les opinions distintes dels altres
<i>Valors estètics</i>	Bellesa, elegància, bon gust, delicadesa, harmonia, creativitat, sensibilitat estètica, expressió personal cuidada, neteja, ordre
<i>Valors morals (ètics)</i>	Bondat, prudència, humilitat, modèstia, sinceritat, veracitat, honradesa, honestat, justícia...
<i>Valors religiosos (espirituals)</i>	Conducta coherent amb la fe professada, comprensió i tolerància vers l'altre, esperança, caritat fraternal, compassió, perdó, pietat, santedat

Font: Mallart, 2004, p. 668.

No hi ha dubte que aquests valors són presents a la vida, en diferent mesura i en diferents situacions. El cinema, com a reflex d'aquesta vida, els mostra d'una manera que farem bé de no desaprofitar, sempre tenint en compte els interessos i les capacitats cognitives dels deixebles.

2. VALOR EDUCATIU DEL CINEMA

Sempre s'ha destacat el valor educatiu de la narració i de la lectura. Ambdues són formes de transmissió tant dels mites clàssics com dels moderns. Abans del cinema, va estar present la narració oral per part de les persones més velles o dels mateixos familiars, mares, pares i avis. Més tard, va ser la lectura —i ho segueix essent en bona mesura— el vehicle per on arribaven i es distribuïen les grans narracions. Són maneres diferents d'entrar en contacte amb els mites de sempre. El valor del cinema, també en aquest sentit, és extraordinari, difícilment comparable amb cap altre mitjà. Si bé és obvi que cal seguir narrants contes i promoure l'exercici de la lectura individual, el poder de suggestió de les imatges, de l'expressió del moviment, de la vida al cinema és més atractiu per a l'espectador: «El cinema ha afectat totes les dimensions de la vida, a la qual ha donat una dilatació fabulosa, mai no somniada; ha estat el més eficaç instrument de *paideia*, i amb un abast universal» (Marías, 1993, p. 211).

Tots els totalitarismes s'han adonat de l'immens poder d'aquest instrument. Tot utilitzant-lo convenientment al seu favor, podien realitzar una labor de propaganda i adoctrinament sense discussió ni contestació possibles. Contra això ens cal desenvolupar l'únic antídoto possible, el de la formació, per tal de dotar tots els ciutadans d'una capacitat d'interpretació personal. Només per posar un exemple de la utilització abusiva del mitjà cinematogràfic, considerarem el pla iniciat a l'Alemanya nazi el 1934. El ministre d'Educació de Hitler, doctor Rust, seleccionava personalment les pel·lícules per a les escoles perquè deia que «l'estat nacionalsocialista ha triat deliberadament fer del cinema l'instrument de transmissió de la seva ideologia». El 1936, setanta mil escoles tenien projector de 16 mm. I el catàleg disponible passava de 500 títols de pel·lícules, 227 per a primària i secundària, i 330 per a la universitat. D'aquestes pel·lícules en circulaven més de deu mil còpies (Ferro, 1981, p. 127). Molts anys més tard, aquesta distribució massiva de productes audiovisuals no era assolida pràcticament a cap dels països més desenvolupats.

Es compta amb el valor d'exemple i imitació dels mites transmesos mitjançant el cinema, com destaquen Gabriel Genovart i Javier Melloni, cada un en sengles obres interessants i actuals. Mites que aquest últim denomina *grans re-*

lats, que van des de les epopeies clàssiques d'Homer fins a les grans obres de Dant, Cervantes, Milton... Fins i tot s'hi podrien afegir altres poemes èpics com el *Cid*, la *Cançó de Roland* o el *Canigó* i l'*Atlàntida* de Verdaguer. Però és el cinema l'instrument que s'ha convertit avui en el principal difusor de les mitologies que transmeten els codis de comportament de la nostra cultura. Aquesta és la tesi de Melloni (2004), que centra la seva anàlisi en *El senyor dels anells*, *Harry Potter*, *La guerra de les galàxies* i *Matrix*.

També la possible actualitat, però sobretot la força dels vells mites, resideix en el poder d'identificació que opera en els lectors o els espectadors, segons quina sigui la via de recepció del relat. Quan s'apaga el llum vivim les aventures dels protagonistes com si fossin pròpies. Compartim les seves emocions i participem dels seus valors.

La vida quotidiana, prosaica, senzilla i avorrida es converteix, per l'acció màgica de la lectura o de la visió d'una pel·lícula, en una meravellosa fantasia d'aventures que no podríem viure d'una altra manera. Rebem una quantitat de missatges positius davant de l'existència que ens fa albirar valors i maneres d'actuar diferents d'aquells que observem quotidianament.

El valor d'identificació personal pot veure's reflectit en aquestes paraules: «Els mites ens ensenyen que no lluitem contra un enemic exterior, sinó contra nosaltres mateixos, i que ens mostren que les bèsties capaces de destruir-nos són aquelles que poden provenir tant de les repressions excessives d'una circumstància cultural com del lliurament desordenat i incontrolat a les pulsions dels instints. Davant d'aquests perills, el que s'imposa és l'enfortiment heroic d'un jo personal, lliure i autònom; un jo equilibrat, capaç de decidir i de fer de la pròpia vida una aventura carregada de sentit. Heus ací una vella saviesa sobre l'ànima humana que ens ha estat transmesa sovint per les formulacions mítiques que van des dels més antics relats orals a les pel·lícules d'aquest segle» (Genovart, 2001, p. 202).

L'elevació dels exemples i els missatges mostrats al cinema o a la lectura és responsabilitat de l'educador que realitza la proposta. Cap pare sensat no permetria que cap filla o cap fill seu realitzés un viatge en companyia d'un estafador, d'un violador o d'un delinqüent. Amb més raó si es té en compte el període de formació i immaduresa en què es troben els joves lectors o espectadors, situació que no els permet fàcilment un distanciament crític de l'obra. Lamentablement, l'abundància de mostres de violència gratuïta en molts espectacles no es troba prou contrarestada per un nombre semblant de mostres de valors oposats com la pau, la solidaritat, el diàleg... No només des del punt de vista ideològic del món de les idees explícites presentades, sinó fins i tot des dels sentiments suscitats, ja que en aquest camp encara és més difícil la crítica conscient. La paraula llegida o escoltada tracta de convèncer i pot ser criticada, mentre que la imatge

sovint només suggereix vagament, es pot interpretar de maneres diferents i sense una preparació adequada es fa molt més difícil sotmetre-la a l'imperi de la raó. La sintaxi de la paraula és precisa, afirma o nega, dubta o pregunta. El llenguatge icònic tan present al cinema és més sensorial, opera per juxtaposició d'elements i només afirma o, com a màxim, dubta.

D'aquí ve la importància d'ensenyar a llegir la imatge, a interpretar-ne la significació amagada i els valors implícits. L'educació obligatòria hauria de posar en situació d'enfrontar-se críticament amb les imatges, captant fins i tot possibles manipulacions tècniques esbiaixadament interessades. I ho hauria de fer a través d'una seriosa i profunda alfabetització visual i cinematogràfica. «A través de les imatges se'ns fan arribar pautes de conducta, expressions de la parla, modes en el vestir, *escales de valors*, models socials... que, fins i tot podent ser diferents dels del mateix espectador que els rep, van influint en ell de manera subtil i inconscient. Es produeix, així, un ràpid fenomen de mimetització de comportaments, especialment en aquelles franges de població més vulnerables a tot tipus d'influència. Les actituds sexistes, racistes, consumistes, violentes... que acompanyen molts dels films de caràcter més popular i comercial són interioritzades massa fàcilment» (Isern, 2000, p. 78 [la cursiva és nostra]).

Aquesta educadora ha plantejat decididament la conveniència d'assistir amb els seus alumnes de primària a sales de cinema comercials autèntiques, justificant que no n'hi ha prou a passar un vídeo a la classe. També es poden recollir nombroses experiències, algunes de molt ben organitzades i d'un abast considerable, com les de la institució que tant hi ha treballat al nostre país, el Drac Màgic. O les experiències puntuals de professors com Maragall (2001) utilitzant a batxillerat pel·lícules com *Actrius*, *Barri* o *Smoke*. Aquesta última ha estat proposada també per Concepción Naval i Carmen Urpí (2002), al costat d'altres obres d'una especial sensibilitat com *Tasio* i *El festí de Babette*.

La necessitat imperiosa d'una capacitat de crítica per a una societat democràtica és imprescindible des de la infància, perquè és una edat perillosament manipulable. El consumisme salvatge ha provocat fenòmens de masses difícilment explicables, com el passat i polèmic *Pokémon* amb el qual s'inaugurava el nou segle XXI i l'actual èxit de *Harry Potter*, tant al cinema com a la literatura.

En aquesta línia de crítica, Ignasi Salvat (2001, p. 81) proposa, al costat de la lectura narrativa, temàtica i estètica del film, «una altra lectura ètica aprofundint en l'anàlisi de les actituds ètiques, positives o negatives, presents a la narració i contrastant-les amb les actituds que es deriven d'aquells principis generals per poder arribar a un judici crític». Els principis fonamentals, des del punt de vista ètic, dels mitjans de comunicació i del cinema en particular als quals fa referència són (Salvat, 2001, p. 35-45):

- a) Respecte a la dignitat de la persona
- b) Veracitat
- c) Responsabilitat
- d) Justícia, equitat i solidaritat
- e) Llibertat i dret a la intimitat
- f) Humanitat, honestedat i sinceritat
- g) No maleficència, no perjudicar
- h) Ingerència humanitària i ètica.

Aquests principis, que ells mateixos ja representen valors, són un criteri segur a l'hora de fer la selecció de les obres que es presentaran a la consideració dels estudiants per contribuir a la seva formació cinematogràfica i també a la seva educació global o en valors.

3. CINEMA I VALORS

Els mals de la societat postmoderna, les dificultats amb què s'han de trobar els joves en aquest inici del segle XXI no són, com abans, fruit de la censura i de la repressió, sinó més aviat de l'abús de deixar-se portar pel principi del plaer i l'absència de moralitat, de tota referència normativa i axiològica. Com a fidel reflex de la societat, també el cinema presenta aquestes característiques, en general. Un exemple clar pot veure's en el film *La taronja mecànica*, de Stanley Kubrick. La solució torna a ser, com sempre i en tots els temps, posar en contacte la infància i la joventut amb els mites actuals i passats, amb els millors exemples d'una ànima col·lectiva plena de continguts valuosos.

Fins i tot en les pel·lícules d'aventures es pot trobar una admirable escola de formació de valors. Els herois de les pel·lícules d'aquest gènere, sense pretendre-ho poc ni massa, sovint «han estat paradigma d'un vast repertori d'actituds ètiques i comportaments morals: el sentit de l'honor i del deure, de l'amistat i de la justícia, la companyonia, la valentia, la lleialtat, la lluita per les causes més justes, la generositat, la capacitat d'esforç i sacrifici, la cavalleriesitat, l'assistència als més indefensos i desemparats i la vida posada al servei d'un alt ideal» (Genovart, 2001, p. 240).

A més d'oci i gaudi personal i estètic, les pel·lícules en general, del gènere que siguin, representen un model formatiu complet. És a dir, compleixen les tres funcions clàssiques de la comunicació: *instruere*, *placere*, *movere*. Aquestes representen, respectivament: a) informar o transmetre idees i coneixements; b) complaire d'una manera agradable i divertida, i c) commoure, arribar a fer compar-

tir els sentiments i a provocar l'acció positiva desitjada, ja que «com-moure» equival a «moure a actuar». Aquesta última funció és precisament la funció formativa que, sense pretensió de moralitzar contínuament, no es pot tampoc menysprear amb l'excusa que el cinema només hauria de distreure o divertir.

Així doncs, arribem a unes «llicions d'ètica que vam rebre en la intimitat compartida de la sala fosca dels cinematògrafs; i és possible que qualsevol d'aquestes iniciacions morals, o totes en conjunt, marquessin per sempre l'orientació personal de la nostra existència. I tota aquesta bellíssima pedagogia forma part del llegat extraordinari d'un art excel·lent que té ja un segle d'existència. I que té, encara, tot el futur per davant» (Genovart, 2001, p. 299).

Però és molt possible que la visió dels mateixos films no produeixi els mateixos efectes a totes les persones. Com tampoc els mateixos aliments aprofiten a tots els comensals de la mateixa manera. D'aquí ve l'extraordinària importància que adquireix la formació per tenir un criteri propi davant de les lectures, davant del cinema, davant de les experiències personals..., davant de la vida, per dir-ho en un sol mot. Aconseguir aquest criteri propi, aquesta capacitat de jutjar críticament per un mateix, assolir la pròpia autonomia personal i el compromís ferm i continuat amb uns valors elevats és un objectiu preciós per a una acció pedagògica que mai no ha deixat de ser també un art i que no pot prescindir de les altres experiències vitals i estètiques com a mitjà poderós.

3.1. GÈNERES CINEMATogrÀFICS

Podem denominar *gènere cinematogràfic* un conjunt de films que presenten categories anàlogues quant a la temàtica i l'argumentació, per més que l'ambientació pugui diferir considerablement d'un a l'altre. Entre els diversos gèneres, segons les classificacions més generalitzades, podem destacar:

a) *Documental o reportatge*: tipus que conserva la memòria i les imatges dels esdeveniments amb la màxima fidelitat. Encara que presenti una realitat actual, sempre es pot relacionar amb la història. Sol treballar a partir d'unes dades disperses i el mateix fet de seleccionar-los acuradament i ajuntar-los d'alguna manera ja representa un punt de vista més o menys subjectiu. El documental pot ser també de diverses menes: científic, geogràfic o de viatges i excursions (submarí, alpi, tropical...), etnogràfic, d'actualitat, social o polític. *Morir a Madrid* n'és un exemple mític, com ho serien *Els nens de la guerra* o *Balseros*.

b) *Cinema testimonial*: mostra les penalitats, el treball, el dolor i el patiment humans amb una intenció clara de denúncia de la violència o de la injus-

tícia. És a mig camí del documental i el cinema comercial, però amb una clara finalitat que el distingeix clarament.

c) *Art i assaig, cinema experimental o de missatge*: estableix una comunicació entre l'autor i l'espectador, experimentant amb la forma que es troba estretament relacionada amb el fons. Destaquen directors com Bergman, Antonioni...

d) *Ciència-ficció*: desenvolupa aspectes fantàstics o imaginaris, encara que possibles gràcies a un desenvolupament futur de la ciència o de la tècnica. Els superherois amb poders excepcionals també poden incloure's aquí (Superman, Batman...). Un nombre considerable de films tenen una forta càrrega política (1984, *Fahrenheit 451*, *La taronja mecànica*, *Matrix*...). D'altra banda, 2001, *una odissea de l'espai*, com altres pel·lícules, presenten fantàstics viatges interplanetaris tripulats, algun dia potser possibles.

e) *Policíac*: gènere que inclou, al costat d'aventures detectivesques, el gènere negre, el *thriller*, el subgènere d'intriga i suspens, en el qual ha sobresortit com ningú Alfred Hitchcock. Valguin com a exemples *La llei de l'hampa*, *Gilda*, *El falcó maltès*, *El somni etern*...

f) *D'aventures*, gènere els protagonistes del qual viuen aventures, sovint amb riscos i perills. Hi podem trobar nombrosos subtipus o subgèneres:

—Epopèies, accions heroiques i llegendàries d'èpoques remotes: *Troia*.

—Pèplum: o pel·lícules de romans, com *Ben Hur*, *Espartac*, *Atila*...

—D'ambientació medieval: el cicle del rei Artur, *Robin Hood*...

—De capa i espasa: *Els tres mosqueters*, *La Pimpinela Escarlata*..., fins i tot *El zorro*.

—Món salvatge, ecològic: *Tarzan*, *El hombre enmascarado*, *Robinson Crusoe*.

—D'acció: ple de peripècies, amb escenografia aparatosa i efectes especials (*L'agent 007*...).

—De viatges per terra o per mar: *De los Apeninos a los Andes*, *Moby Dick*...

—Romàntic: destaca els sentiments dels protagonistes.

g) '*Western*': gènere especial d'aventures de l'Oest caracteritzat pels grans espais, el nomadisme, la llibertat, l'audàcia, el món en construcció... Però també peca d'una marcada divisió en «bons» i «dolents», indis i ianquis..., i on tot s'arregla amb les pistoles i la violència... *La caravana*, *La conquesta de l'Oest*... Algunes obres es poden considerar també mítiques.

h) *Històric*: amb més o menys fidelitat al passat, fins i tot amb alguns tocs d'aspectes literaris que poden complementar els fets reals. També es podria incloure aquí el conjunt d'episodis èpics, mítics i llegendaris. El subgènere *biogràfic* desenvolupa la vida d'un personatge singular.

i) *Bèl·lic*: pot ser tant històric com d'aventures inventades, amb el mite de l'ideal guerrer o bé una vertadera desmitificació de la guerra, fins i tot pacifista en el fons com *Johnny va agafar el seu fusell*.

k) *De terror*: per a la producció de sentiments de por o pànic, es recorre a efectes especials espectaculars, jocs d'il·luminació, ombres, escenografia particular i música com en el gènere de suspens. *Dràcula, Frankenstein, Dr. Jekyll i Mr. Hide...*

l) *Fantàstic*: *El senyor dels anells, Peter Pan, El mag d'Oz*.

m) *D'animació*: dibuixos animats des de Walt Disney fins als actuals realitzadors japonesos.

n) *Còmic*: d'humor, comèdia, caracteritzat per un desenllaç feliç i per la recerca de la rialla o del somriure fàcil a través dels *gags*. Destaquen els inoblidables Charles Chaplin, Harold, Stan Laurel i Oliver Hardy, Buster Keaton, els germans Marx, Jacques Tati, Fernandel, Cantinflas, Louis de Funès, Jerry Lewis...

o) *Dramàtic*: planteja les relacions entre els protagonistes en termes de conflicte o de confrontació, amb intrigues que porten a un desenllaç infeliç. *Allò que el vent s'endugué* n'és un exemple. El melodrama és el subgènere musical dramàtic.

p) *Musical*: acompanyat d'una coreografia amb balls i cançons, al costat d'un notable ús del color en el vestuari i els decorats. *Cantant sota la pluja, Hello, Dolly, West side story...*

3.2. VALORS PRESENTS MÉS FREQUÈNTMENT EN CADA GÈNERE

Cada tipologia cinematogràfica té unes característiques especials en relació amb els valors. És evident que no abusaríem de pel·lícules de por amb els més petits. Per mostrar els valors predominants que podem trobar a cada gènere, hem preparat el quadre que presentem a continuació.

QUADRE 3
Gèneres cinematogràfics: funcions i valors predominants

<i>Gènere</i>	<i>Finalitat</i>	<i>Valors freqüents</i>	<i>Contravalors</i>	<i>Exemples</i>
Documental	Coneixement	Veritat, interès, ciència	—	<i>Balseros, Morir a Madrid</i>
Art i assaig	Estètica	Creativitat	Difícil adaptació	<i>El setè segell</i>
Ciència-ficció	Fantasia	Creativitat	Irrealitat	<i>1984, Matrix, 2001...</i>
D'aventures, policíac	Evasió	Amistat, justícia, solidaritat	Traïció	<i>Ivanhoe, Rob Roy, El falcó maltès</i>
Western	Evasió	Justícia, amistat, defensa del més feble	Maniqueisme, odi, venjança	<i>La conquesta de l'Oest</i>
Històric	Memòria	Valentia, lleialtat, patriotisme	Injustícia, mort, violència, guerra	<i>La caiguda de l'Imperi romà</i>
Biogràfic	Memòria	Valors humans	Defectes	<i>Gandhi, Romero</i>
Bèl·lic	Memòria	Antibèl·licisme, pau, noblesa, ajuda	Bèl·licisme, odi, venjança	<i>Johnny va agafar el seu fusell, Els canons de Navarone</i>
De terror	Fantasia	Imaginació	Temor, por	<i>Dràcula, Frankenstein</i>
Fantàstic	Fantasia	Creativitat	Irrealitat	<i>Peter Pan, El mag d'Oz</i>
D'animació	Fantasia	Imaginació	Violència	<i>El rei lleó</i>
Còmic	Diversió	Humor, felicitat	—	<i>El món està boig, boig</i>
Dramàtic	Emotiva	Amor	Sentimentalisme	<i>Love story</i>
Musical	Estètica	Bellesa	—	<i>West side story, Fama</i>
Literari	Cultural	Sensibilitat	—	<i>Fuenteovejuna, Solitud</i>

4. UNA EXPERIÈNCIA I UNA PROPOSTA

De la nostra experiència en l'educació secundària, a la docència de les ciències socials ens permetem destacar les pel·lícules *Ser o no ser*, *El gran dictador*, *Els rebels del «swing»*, *Gandhi* i *¡Vivir!* Les tres primeres ens porten al món del feixisme, les dictadures totalitàries i intolerants i la presència també de l'art, el teatre (*Ser o no ser*) i la música (*Els rebels del «swing»*), amb la referència explícita de la tortura i la persecució de tota diferència. *Gandhi* és una pel·lícula força llarga, però un excel·lent cant al pacifisme i la llibertat dels éssers i els pobles. I *¡Vivir!*, en un altre context també oriental com *Gandhi*, presenta valors personals i familiars.

També com a resultat de la nostra experiència, hem obtingut, d'una banda, un esquema o guió per a la realització de sessions de cinefòrum des del punt de vista dels valors que presenten els films més que no pas des dels seus aspectes purament tècnics. I també hem treballat, de l'altra, una relació de més de vuit-centes pel·lícules utilitzables classificades pels valors que contenen. N'hem constituït una base de dades, de la qual s'han publicat alguns extractes en diverses ocasions alguns extractes.

4.1. FITXA PER A LA PREPARACIÓ DEL CINEFÒRUM

A més de la fitxa tècnica del film, ens interessa anotar al principi clarament el cicle, el nivell o l'edat del públic destinatari. Fa falta disposar d'una sinopsi de l'argument i conèixer bé el tema principal i els possibles subtemes que s'hi planegen. Des del punt de vista pedagògic, convé assenyalar alguns objectius formatius, així com els continguts per treballar. Se seleccionaran algunes activitats en funció de la metodologia emprada i que proposem que es treballin al cinefòrum. Per a la formació d'espectadors actius i crítics, es pot seguir en la seva preparació i desenvolupament les fases o passos següents:

- a) Recerca de la informació bàsica que permeti obtenir la fitxa tècnica i la sinopsi de l'argument.
- b) Comentari general previ, tot advertint i destacant aspectes d'alguns pocs punts, els més importants, en els quals caldria fixar-se.
- c) Visionament seguit en una sola sessió.
- d) Debat col·lectiu posterior, preparat en grups.

Per tal de preparar les activitats, seguim el model ORA (de la Torre i Grup GAD), que consisteix en un procés com el següent: observació i comprensió; relació; aplicació. Recordem que la proposta del procés que cal seguir en els centres d'interès de Decroly era, de manera semblant: observació; associació; ex-

QUADRE 4

Proposta de fitxa per preparar unes sessions de cinefòrum centrades en els valors

OBSERVACIÓ-COMPRENSIÓ	<p>Fitxa tècnica</p> <p>Anàlisi de la història</p> <p>Gènere cinematogràfic</p> <p>— Context</p> <p>— Tema</p> <p>— Missatge: idees principals, desenllaç, valors defensats</p> <p>— Parts o seqüències</p> <p>Contingut</p> <p>— Fets reals o imaginaris (inventats, basats en una novel·la, en fets reals o històrics)</p> <p>— Argument o trama</p> <p>— Espai: ambients interiors i/o exteriors. Localització geogràfica</p> <p>— Temps: duració. Època històrica</p> <p>Elements de la pel·lícula</p> <p>— Elements tècnics</p> <p>— Elements plàstics</p> <p>— Elements sonors</p> <p>— Elements verbals</p> <p>— Efectes especials</p> <p>Personatges</p> <p>— Protagonista. Antagonista, si n'hi ha</p> <p>— Personatges principals i secundaris</p>
RELACIÓ-REFLEXIÓ	<p>Valoració de l'actitud i comportament dels personatges</p> <p>— Comportament, identificació dels espectadors, valors o contravalors que mostren cadascun</p> <p>— Possible qüestionari sobre algun personatge:</p> <p>Les seves qualitats:</p> <p>Els seus valors:</p> <p>Els seus defectes:</p> <p>Per a ell/ella, l'èxit més gran a la vida seria:</p> <p>Com podria millorar:</p> <p>M'assemblo a ell/ella en:</p> <p>Me'n diferencio en:</p> <p>Frases que diu i que em semblen bé:</p> <p>Accions que fa i que em semblen bé:</p> <p>Frases que diu i que em semblen malament: Per què?</p> <p>Accions que fa i que em semblen malament: Per què?</p>
APLICACIÓ	<p>Valoració del missatge (si és globalment positiu o negatiu)</p> <p>— Tesi de la pel·lícula. Moralitat. Aspectes criticables</p> <p>— Ideologia</p> <p>— Valoració moral</p>

pressió. És a dir, començava igualment per l'observació activa i atenta. Però amb la nostra aproximació al món dels valors no podem prescindir d'una *reflexió* molt seriosa abans de poder aplicar els coneixements a la pròpia vida quotidiana. I per realitzar finalment una expressió educativa adequada, és necessari també haver reflexionat abans, fins i tot col·lectivament, la tècnica educativa del cinefòrum, tècnica basada en la dinàmica de grups.

Respecte d'aquest punt, ens dirà González Martel (1999, p. 146) que hi ha uns requisits necessaris per poder aplicar la tècnica:

1. Viure un procés d'interiorització crítica (implicació i reflexió personal).
2. Crear una dinàmica de comunicació interpersonal (procés de lliure expressió).
3. Iniciar un diàleg [...] que ens portarà a la presa de consciència crítica.

I, d'aquesta manera, es pot arribar a compromisos personals i a canvis d'actituds, dues finalitats educatives fonamentals de l'àmbit de l'educació en valors. La proposta, esquemàticament, es pot veure al quadre 4.

4.2. CLASSIFICACIÓ DE PEL·LÍCULES SEGONS ELS SEUS VALORS

S'hauria de tenir en compte, primer, que totes les pel·lícules no serveixen igualment per a totes les edats. La majoria es dirigeixen com a terme mitjà a secundària i batxillerat. Les pel·lícules més difícils i complexes excedeixen el nivell de la primària en comprensió i en capacitat de jutjar els valors i els contravalors que comporten.

L'esquema de la classificació que hem realitzat i que serveix de punt de partida a la nostra base de dades és el següent (entre parèntesis es mostra el nombre aproximat de pel·lícules que conté cada apartat):

1. Valors educatius, situacions escolars, d'ambients juvenils, conflictes generacionals (52).
2. Valors socials: educació per a la igualtat d'oportunitats, per al compromís en la vida social, amb la societat civil, per a la solidaritat (33).
3. Valor de la integració, no-discriminació, superació del racisme i la xenofòbia, acollida, interculturalitat. Educació per a la igualtat (42).
 - 3.1. Tolerància a la diferència psíquica o física (18).
4. No-discriminació per raó de gènere, feminisme. Educació per a la igualtat i per al respecte (22).
5. Conflictes bèl·lics, guerres. Pel·lícules antibèl·licistes. Educació per a la comprensió per a la pau (47).

- 5.1. Conseqüències nefastes de la guerra (14).
- 5.2. Violència en general. Educació per a les relacions interpersonals positives (12).
- 5.3. Pacifisme. Educació per a la pau positiva, que no és només absència de guerra (11).
- 5.4. Guerra nuclear. Inoperància de la fal·làcia de l'argument de la dissuasió i de la guerra preventiva (7).
6. Anticolonialisme. Totalitarisme. Genocidis. Educació per al respecte als drets dels pobles (37).
7. Valors ecològics. Educació per al respecte, la defensa de la naturalesa i el desenvolupament sostenible (24).
8. Educació per al respecte d'un mateix, autovaloració, autoestima. Educació psicoafectiva (6).
9. Conflictes de parella, de família... Educació familiar (21).
10. Valors econòmics (macroeconòmics, economia domèstica...). Educació per al consum responsable. Educació econòmica (9).
11. Valors cívics i polítics. Educació per a la convivència i per a la democràcia.
 - 11.1. Repressió sindical (11).
 - 11.2. Desaparicions i homicidis polítics (6).
 - 11.3. Sobre el futur (20).
12. Educació moral. Conflictes ètics. Dilemes morals.
 - 12.1. Pena de mort (8).
 - 12.2. Tortures. Camps de concentració (9).
 - 12.3. Llibertat. Esclavitud. Llibertat d'expressió (7).
13. Valors religiosos (30).
14. Valors vitals. Biografies (22).
15. Valors estètics.
 - 15.1. Art, música, pintura, creativitat... (28).
 - 15.2. Literatura (62).

5. BIBLIOGRAFIA

- ALONSO, F. «El cine como asignatura en el Bachillerato». *Tarbiya*, núm. 31 (2003), p. 107-114.
- ÁLVAREZ MACÍAS, N. «Cine y educación en la España de las primeras décadas del siglo XX. Tres concepciones del cine educativo». *Tarbiya*, núm. 31 (2003), p. 39-66.
- AUMONT, J. *Análisis del film*. Barcelona: Paidós, 1990.
- BALLÓ, J.; ESPELT, R.; LORENTE-COSTA, J. *Conèixer el cinema*. Barcelona: Departament d'Ensenyament, 1985.
- BERNARD, D. *Le film dans le cours d'histoire/géographie: Le monde des images, les images du monde*. París: Colin, 1995.
- BILBAO, M.; GARCÍA, R.-A.; SARRIES, E.; SOLAZ, C.; VILA, M. «Guía de películas». A: *Bases teóricas de la educación ética y en valores: Materiales de apoyo*. Barcelona: Praxis, 2003.
- BLANCO, L. «A vueltas con el cine-fórum». *Padres y Maestros* [La Coruña], núm. 256 (2000), p. 17-22.
- BREU, R. «Precinema i cinema clàssic a l'ESO: Aprender la història del cinema i aprendre a ser espectadors de cinema». *Aula Mèdia* (2001). [Revista electrònica]
- BUITRAGO RUBIRA, M. J. «Literatura, cine y valores». *Padres y Maestros* [La Coruña], núm. 278 (2003), p. 19-22.
- CABRERA, J. *100 años de filosofía: Una introducción a la filosofía a través del análisis de películas*. Barcelona: Gedisa, 1999.
- CARMONA, R. *Cómo se comenta un texto filmico*. Madrid: Cátedra, 1991.
- CHANSEL, D. *L'Europe à l'écran: Le cinéma et l'enseignement de l'histoire*. Estrasburg: Conseil de l'Europe, 2001.
- COLL, M. *El cinema a l'ensenyament: Recurs didàctic o matèria curricular?* Barcelona: Claret, 1997.
- COMPANY, J. M. [ed.]. «El cine y las pasiones del alma». *Arbor* [Madrid], núm. 174 (2003), p. 686.
- CORTINA, A.; ESCÁMEZ, J.; PÉREZ-DELGADO, E. *Un món de valors*. València: Generalitat Valenciana, 1996.
- COSTA, A. *Saber ver el cine*. Barcelona: Paidós, 1988.
- Cuadernos de Pedagogía*, núm. 35 (1978): *Cine y educación*. [Monogràfic]
- Cuadernos de Pedagogía*, núm. 242 (deseembre 1975): *El cine en la reforma educativa*. [Monogràfic]
- DELMAS, G. «Le cinéma peut rénover l'enseignement de l'histoire». *Le Monde de l'Éducation*, núm. 90 (1983), p. 12-14.
- FERNÁNDEZ IBÁÑEZ, J. J. *El cine en el aula: Lectura y expresión cinematográfica*. Madrid: Narcea, 1982.
- FERNÁNDEZ SEBASTIÁN, J. *Cine e historia en el aula*. Madrid: Akal, 1994.
- FERRO, M. *Comment on raconte l'histoire aux enfants*. París: Payot, 1981.
- *Cine e historia*. Barcelona: Gustavo Gili, 1990.

- FLORES, J. C. *El cine, otro medio didáctico: Introducción a una metodología para el uso del cine como fuente de las ciencias sociales*. Madrid: Escuela Española, 1982.
- GARCÍA MERCADO, M. Á. «El cine como medio para despertar el debate moral de los alumnos de secundaria y bachillerato». *Perspectiva* [Sevilla], núm. 2 (2000), p. 149-157.
- GENOVART, G. *La placenta dels somnis: Els mites, els contes i el cinema en la formació de l'afectivitat*. Palma de Mallorca: Universitat de les Illes Balears, 2001.
- GONZÁLEZ MARTEL, J. *El cine en el universo de la ética: El cine-fórum*. Madrid: Alauda/Anaya, 1999.
- ISERN BURGÚES, M. P. «Els valors i les actituds a través del cinema». *Guix*, núm. 261 (2000), p. 75-82.
- JARNE ESPARCIA, I. «Algunas estrategias didácticas de la utilización del cine en el aula». *Primeras noticias de literatura infantil y juvenil*, núm. 171 (2000), p. 55-61.
- JIMÉNEZ PULIDO, J. *El cine como medio educativo*. Madrid: Laberinto, 1999.
- JUNCOSA, X.; ROMAGUERA, J. *Cine: Curso básico: Fichas cinematográficas, culturales y humanísticas de films extraordinarios*. Barcelona: FM Ediciones (Family Films), 1996.
- LILLO, F. *El cine de romanos y su aplicación didáctica*. Madrid: Clásicos, 1994.
- LOSCERTALES, F. *Violencia en las aulas: El cine como espejo social*. Barcelona: Octaedro, 2001.
- MALLART, J. «Valores». A: SALVADOR, F.; RODRÍGUEZ DIÉGUEZ, J. L.; BOLÍVAR, A. [dir.]. *Diccionario enciclopédico de didáctica*. Vol. 2. Málaga: Aljibe, 2004, p. 666-668.
- MALLART, J.; SOLAZ, C. «El ambiente como recurso educativo: Relación de películas relacionadas con el mundo de los valores». A: *Jesús María en España, 150 años*. Alicante: 2000, p. 27-74.
- MARAGALL I MIRA, P. «El cinema a l'aula». *Perspectiva Escolar*, núm. 255 (2001), p. 58-60.
- MARÍAS, J. *Reflexión sobre el cine*. Discurs d'ingrés a la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando, el 16 de desembre de 2001.
- *La educación sentimental*. Madrid: Alianza, 1993
- MARÍN, R. *Valores, objetivos y actitudes en educación*. Valladolid: Miñón, 1976.
- *Los valores, un desafío permanente*. Madrid: Cincel, 1993.
- MARTÍNEZ-SALANOVA, E. «El valor de la imagen en movimiento. Necesidad didáctica de la utilización del cine para una educación en valores». *Comunicar*, núm. 9 (1997), p. 23-35.
- «Aprender pasándolo de película. Utilización del cine en las aulas». *Comunicar*, núm. 11 (1998), p. 37-42.
- «¿Cómo utilizar el cine para la educación en valores?» *Actas del encuentro de grupos de trabajo*. Málaga: Centro de Profesorado, 2001.
- *Aprender con el cine, aprender de película: Una visión didáctica para aprender e investigar con el cine*. Huelva: Grupo Comunicar, 2002.
- MASLOW, A. *Religions, values and peak-experiences*. Nova York: Viking Press, 1997.
- MELLONI, X. *El cinema i la metamorfosi dels grans relats*. Barcelona: Quaderns CJ, 2004.

- MONTERDE, J. E. *Cine, historia y enseñanza*. Barcelona: Laia, 1986.
- MORDUCHOWICZ, R. «La escuela al cine». *Cuadernos de Pedagogía*, núm. 311 (2002), p. 37-40.
- NAVAL DURÁN, C.; URPI, C. «La formación del carácter a través del cine y la literatura: Una experiencia docente». *Revista de Ciencias de la Educación*, núm. 190 (2002), p. 217-226.
- ORTEGA RUIZ, P. *Los valores en la educación*. Barcelona: Ariel, 2001.
- ORTIGOSA LÓPEZ, S. «La educación en valores a través del cine y las artes». *Revista Iberoamericana de Educación*, núm. 29 (2002), p. 157-175.
- PEREIRA DOMÍNGUEZ, M. C.; MARÍN, M. V. «Respuestas docentes sobre el cine como propuesta pedagógica: Análisis de la situación en educación secundaria». *Teoría de la Educación* [Salamanca], núm. 13 (2001), p. 233-255.
- PUJALS, G.; ROMEA, C. [coord.]. *Cine y literatura: Relación y posibilidades didácticas*. Barcelona: ICE. Universitat de Barcelona: Horsori, 2001.
- ROMAGUERA, J.; RIAMBAU, E.; LORENTE-Costa, J. *El cinema a l'escola: Elements per a una didàctica*. Vic: Eumo, 1986.
- ROSSELLINI, R. *Un espíritu libre no debe aprender como esclavo: Escritos sobre cine y educación*. Barcelona: Gustavo Gili, 1979.
- SALVAT, I. *Els mitjans de comunicació social: Un repte humanitzador*. Barcelona: Facultat de Teologia de Catalunya, 2001.
- SERRA ESTRUCH, J. *Cinema formatiu*. Barcelona: Nova Terra, 1969.
- SERRANO LERA, A. [dir.]. *El cine: Recurso de aprendizaje en valores en Primaria y Secundaria*. Madrid: MEC-CIDE, 2000. [Segon Premi Nacional d'Investigació Educativa]
- TORRE, S. de la [coord.]. *Cine formativo*. Barcelona: Octaedro, 1996.
- [coord.]. *Cine para la vida*. Barcelona: Octaedro, 1998.
- *Aprender del conflicto en el cine*. Barcelona: PPU, 1999.
- TRILLA, J. *El profesor y los valores controvertidos: Neutralidad y beligerancia en educación*. Barcelona: Paidós, 1992.
- URPI GUERCIA, C. *La virtualidad educativa del cine: A partir de la teoría filmica de Jean Mitry (1904-1988)*. Pamplona: EUNSA, 2000.

